

3. Руднев П. Темы новой драмы / П. Руднев // Петербургский театральный журнал. – 2010. – № 3. – С. 113-115.
4. McDonagh M. The Beauty Queen of Leenane and Other Plays / M. McDonagh. – N. Y. : Vintage, 1998. – 196 p.
5. Lanters J. Playwrights of the Western World: Synge, Murphy, McDonagh / J. Lanters. – Bloomington : Indiana UP, 2000. – 245 p.
6. Chambers L. The Theatre of Martin McDonagh: A World of Savage Stories / L. Chambers. – N. Y. : Carysfort Press, 2006. – 446 p.
7. Russell R. Martin McDonagh: A Casebook / R. Russel. – London : Routledge, 2007. – 208 p.

**Корягіна А.Ю.**

**УДК 81'233:316.4.063**

## **МОВА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЛЮДИНИ**

Мова є інтелектуальним здобутком кожної людини. Те ми вона розмовляємо (темп, стиль, діалект), на якій мові – в більшій мірі зумовлено не фізіологічними особливостями, а тим, в якому суспільстві ми живемо та в яких соціокультурних умовах проходить наш розвиток та діяльність. Фактори соціального оточення, тобто духовної та матеріально культури, мають неабиякий вплив на формування особистості, і зокрема на її мову.

Суспільство не є абсолютно однорідним колективом. У соціумі спостерігається зумовлена різними причинами диференціація. Це може бути диференціація за класовою, майновою чи професійною ознакою, що звісно відображається в мові.

Одна з форм впливу суспільства на мову – зумовлена соціальною неоднорідністю суспільства соціальна диференціація мови, що розкривається у поділі багатьох сучасних розвинутих національних мов на територіальні та соціальні діалекти, виділенні літературної мови як соціально та функціонально найбільш значущого мовного утворення, вивченні взаємодії на мову елементів соціокультурних та соціопсихологічних систем – соціальних норм, настанов, стимулів, мотивацій, орієнтацій, механізмів соціального контролю [9, 40]. Інша форма зв'язку мови з суспільством – зумовленість використання мовних засобів соціальними характеристиками носіїв мови (віком, рівнем освіти, професією та ін.), соціальними ролями учасників комунікації, ситуацією спілкування [10, 607].

В залежності від того, до якої страти належить мовець, в якому середовищі відбуватиметься його соціалізація, останній обиратиме ті мовленнєві моделі, використання яких буде найбільш оптимальним, прийнятним в умовах даного соціального оточення. Варто зазначити, що в соціолінгвістиці під поняттям «страта» розуміють не лише прошарок населення але і ознаку, за якою проводиться стратифікація [2, 22]. І людина говоритиме так, як вимагає від неї оточення, так, як прийнято в суспільстві, де вона живе, оскільки саме в цьому соціумі проходить її соціалізація.

Соціалізація – це процес формування особистості в певних соціальних умовах, процес засвоєння людиною соціального досвіду, в ході якого людина перетворює соціальний досвід у власні цінності та орієнтації, вибірково вводить до своєї системи поведінки ті норми та шаблони поведінки, що є прийнятні в суспільстві чи групі. Норми поведінки, моралі, переконання людини визначаються тими нормами, що є прийнятні в даному суспільстві.

Розуміння процесу засвоєння соціальних норм, вмінь, стереотипів, формування соціальних установок та переконань, навчання прийнятим в суспільстві нормам поведінки та спілкування, варіантам життєвого стилю, входження до групи та взаємодія з їх членами як соціалізація має сенс лише в тому випадку, якщо індивід з самого початку розглядається як несоціальна істота і його асоціальність повинна в процесі виховання не без супротиву долатися.

Виділяють наступні стадії соціалізації:

- первинна або стадія адаптації (від народження і до підліткового віку дитина засвоює соціальний досвід некритично, адаптується, при звичається, наслідує);
- стадія індивідуалізації (з'являється бажання виділити себе з поміж інших, критичне ставлення до суспільних норм поведінки)

Термін соціалізація відповідає концепції, згідно якої людина (дитина) від початку асоціальна і її соціальність зводиться до потреби в спілкуванні. Соціалізуючись, людина отримує комунікативні засоби, моделі, ролі, які суспільство прийняло і закріпило в мові.

Складовою частиною та знаряддям соціалізації особистості є мовна соціалізація, що являє собою оволодіння мовою як комунікативним засобом, що зумовлює соціальну взаємодію в суспільстві та виражається в засвоєнні як елементів та структури мови, так і мовленнєвих норм даного соціально середовища, стереотипів мовленнєвої поведінки. Тобто, мовна соціалізація має на увазі набуття мовної та комунікативної компетенції. Психічний розвиток людини, засвоєння норм поведінки, процес пізнання та соціальна діяльність неможливі без мови [8].

Процес мовної соціалізації продовжується протягом усього життя людини, але найбільш інтенсивно він проходить в дитячому віці і володіє рядом яскраво виражених особливостей. Мова, яку дитина засвоює в цей період, називається мовою первинної соціалізації. Частіше за все нею є мова матері. Не випадково в багатьох мовах є таке поняття як «материнська мова»: англ. Mother tongue, нім. Mutter-sprache, франц. langue maternelle.

Мова, на якій проходить стадія індивідуалізації є мовою вторинної соціалізації. В цьому випадку первинна та вторинна соціалізація мають на увазі різні рівні володіння мовою.

Мови первинної та вторинної соціалізації можуть не співпадати, наприклад, коли мовець стає білінгвом. Мова первинної соціалізації може частково втрачатися, якщо людина переходить на іншу мову, точніше в суспільство, що вимагає від неї спілкування іншою мовою.

Перетворюючись з дитини на дорослого, людина вчиться пристосовувати своє мовлення до цілей спілкування, до соціальних та психологічних умов мовлення, до тих ролей, які вона виконує по відношенню до оточуючих її людей, засвоює комунікативну граматику, що діє в даному суспільстві. Потрапляючи в нові для себе умови спілкування, носій мови не завжди знаходить у власній комунікативній компетенції ті моделі поведінки, які найкращим чином відповідають даній ситуації (це може бути незнайома соціальна роль, яку змушена виконувати людина, незрозумілі для нього цілі комунікативних партнерів, психологічний дискомфорт і т.д.). Засвоєння мови та її норм визначається соціальним середовищем. Мова приймається і змінюється людьми шляхом накопичення соціального досвіду, а не в процесі генетичного наслідування.

Мовлення є похідним від соціального контексту. Це – своєрідна “карта” соціальної території, що відображає такі соціальні категорії як ролі, статуси, ситуації, події через вибір тих чи інших мовних засобів. Те, як говорить людина залежить від її взаємодії з суспільством, тобто соціалізується. Вплив соціума на мову можна простежити як на лексичному, так і на синтаксичному та фонетичному мовних рівнях.

У дітей з різних в соціальному відношенні сімей, приходячи до школи, часто виявляється неоднакове володіння мовою, нерівна здатність до мовленнєвого спілкування. Відмінності стосуються і активного запасу слів, вміння зв'язано говорити і мовленнєвого при звичаєння до умов спілкування. Ці відмінності зберігаються і в шкільні роки, хоча сумісне навчання дітей різного соціального походження в певній мірі вирівнюють їх мовлення, зменшує різницю у володінні мовою.

Л.С. Виготський теоретично обґрунтував і підтвердив експериментально, що значення слів не одні й ті ж у дітей різного віку, вони змінюються з розвитком дитини та в залежності від особливостей соціального середовища, в якій вона виховується (син військовослужбовця і син робочого, сільська та міська дівчинки). Уже на ранній стадії розвитку, коли дитина відкриває для себе, що у кожної речі є ім'я, є умови до соціально розрізненого засвоєння мови [1, 431-503].

У різних за своєю професійною орієнтацією і культурному рівню сім'ях неоднакове використання деяких (одних і тих самих) слів, розуміння їх змісту, їх емоційна оцінка. Одна і та ж річ може мати різну назву в сім'ї токаря і музиканта, будівника та вчителя. Навіть одне й те ж слово в різному соціальному середовищі може розумітися по різному. Приведемо приклад. Коли у п'ятирічної дочки слюсаря, після того, як вона сказала, що не любить гру на скрипці, запитали, який інструмент подобається найбільше, вона відповіла: «Пасатижі». В мовній свідомості дитини, що росте в сім'ї музиканта на першому місті буде вже не технічне значення слова інструмент, він скоріш за все асоціюватиме дану одиницю зі словами піаніно, скрипка і т.д.

Ще один приклад. Син продавця одягу, використав термінологію батьківської професії для вираження почуттів: «Я всіх люблю однаково, але матусю на один номер більше.»

Англійський психолог Б. Бернстайн порівняв мовлення двох груп підлітків. В першій групі були діти з нижчих соціальних верств, що не отримали систематичного навчання і працювали розсильними. В іншій – учні та випускники вищих приватних шкіл (high public schools). В обох групах – рівна кількість підлітків одного віку. Їх інтелектуальний рівень також був приблизно однаковий (це встановлювалося спеціальними тестами). Кожен із членів цих двох груп дав коротке інтерв'ю на одну й ту ж тему – про те, як він відноситься до можливої відміни пенальті в футболі. Інтерв'ю записували на магнітофон а потім піддавали лінгвістичному аналізу. Цей аналіз підтвердив задалегідь видвинуту Б. Бернстайном гіпотезу, згідно якої представники першої групи (нижчий соціальний прошарок) використовують менш багатий і менш різноманітний словник, ніж представники другої групи [11].

Проводилися експерименти по вивченню відмінностей в синтаксичних здібностях підлітків з різних соціальних груп. Виявилось, що у дітей з бідних сімей синтаксис більш обмежений і одноманітний, ніж в учнів та випускників приватних шкіл. Ці експерименти лягли в основу теорії Б.Бернстайна, яку він назвав теорія мовного дефіциту [11].

Подальші дослідження внесли суттєві поправки в теорію Б. Бернстайна. Виявилось, що у використанні більш чи менш багатого словника, тих чи інших синтаксичних конструкцій вирішальну роль відіграють умови, в яких проходить спілкування. Вивчаючи групи підлітків-негрів, У.Лабов виявив, що їх мовлення при переказі різних історій товаришем в природних для них умовах достатньо гнучка та різноманітна. Якщо підлітки здаються некоммунікабельними в офіційних інтерв'ю з незнайомим дослідником, то це повинно свідчити скоріш про незвичність для них обстановки інтерв'ю, ніж про їх мовну нерозвиненість. З іншого боку, підлітки із забезпечених і культурних американських сімей не завжди звертаються до різноманітних мовних засобів: в сімейних ситуаціях, в розмовах з батьками вони користуються небагатим словником і обмеженим набором синтаксичних конструкцій. Між підлітками тієї і іншої груп різниця виявляється в тому, що діти з культурних сімей більш успішно засвоюють різноманітні соціальні ролі, засвоюють ті знання, які є необхідні для правильного пристосування свого мовлення до обстановки. При зміні ситуації та умов мовлення вони краще вміють перемикатися з одних мовних засобів на інші, пристосовуючи своє мовлення за стилем, тональністю до умов спілкування [12].

Неможливо не згадати про вплив процесу соціалізації на вимову особистості. Питаннями, наскільки поширена та чи інша вимова та особливості використання фонетичних одиниць мови різними прошарками суспільства займається наука соціофонетика. Фонетичні відмінності мовлення певної особистості, що виникають у результаті взаємодії соціального й ситуативного чинників, можна віднести до соціолектних (як властиві мовленню представників однієї соціальної групи) і до фоностилістичних (як пов'язані з ситуацією спілкування і стилем). Соціолект розглядається в якості прийнятого в даному суспільстві субваріанта мовлення, який дякуючи дії певних соціальних чинників є типовим для певних етнічних, релігійних і економічних груп індивідуумів з певним рівнем і типом освіти [6, 112]. Як показують численні дослідження в області соціофонетики та фоностилістики [3; 4; 5; 7 та ін.]: члени одного мовленнєвого колективу, об'єднаного сукупністю соціальних ознак, відрізняються за вживанням тієї чи іншої соціофонетичної змінної та її варіантів у різних ситуаціях спілкування.

З усього наведеного можна зробити наступні висновки:

1. Незважаючи на те, що дуже часто при постановці питання взаємодії мови та суспільства, перша розглядається як засіб впливу на друге, можна з упевненістю сказати що цей процес є двостороннім. Мова є відображенням процесу соціалізації особистості, що виявляється у особливостях мовлення окремих соціальних груп.

2. Суспільство впливає на те, який словник, які синтаксичні конструкції, яку вимову обирає мовець за найбільш оптимальну в різних умовах комунікації, тобто цей вплив можна простежити на всіх рівнях мовної системи.

#### Джерела та література:

1. Выготский Л. С. Избранные психологические исследования / Л. С. Выготский. – М. : АПН РСФСР, 1956. – 503 с.
2. Ерофеева Т. И. Социолект как инструмент описания языковой ситуации региона / Т. И. Ерофеева // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. – 2010. – Вып. 1 (7). – С. 21-25.
3. Ерофеева Е. В. Социолингвистическая обусловленность фонетических заполнений пауз хезитации / Е. В. Ерофеева // Вестник Пермского университета. Серия: Филология. – 2008. – Вып. 3. – С. 31-38.
4. Кулинич О. І. Соціофонетична варіативність голосних сучасної французької мови (експериментальне дослідження на матеріалі швейцарського регіонального варіанта вимови) : дис... канд. філол. наук / О. І. Кулинич. – К., 2004.
5. Перепечкіна С. Є. Фоностилістична варіативність мовлення викладачів Німеччини : автореф. дис. ... канд. філол. наук / С. Є. Перепечкіна. – К., 2006.
6. Петренко А. Д. Социолингвистическая вариативность национального языка как целостной структуры: коллектив. монография / А. Д. Петренко, Д. А. Петренко, Д. М. Храбкова, Э. Ш. Исаев. – Севастополь: Украинский морской ин-т, 2009.
7. Петренко О. Д. Соціофонетична варіативність сучасної німецької мови у Німеччині : автореф. дис. ... докт. філол. наук / О. Д. Петренко. – К., 1999.
8. Словарь социолингвистических терминов / отв. ред. В. Ю. Михальченко; Российская академия наук, Ин-т языкознания, Российская академия лингвистических наук. – М., 2006. – 312 с.
9. Швейцер А. Д. К проблеме социальной дифференциации языка / А. Д. Швейцер // Вопросы языкознания. – М., 1982. – № 5. – С. 39-48.
10. Языкознание : большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998.
11. Bernstein B. Elaborated and restricted codes / B. Bernstein // Sociological Inquiry. – 1966. – Vol. 36.
12. Labov W. The effect of social mobility on linguistic behavior / W. Labov // Sociological Inquiry. – 1966. – Vol. 36, № 2.